

М.В. Беляєва*

СИСТЕМНО-СТРУКТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА ТА ПОЛІТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Держава здійснює свою діяльність в економічній, соціальній, політичній та культурній сферах. Залежно від спрямованості державної діяльності традиційно розрізняють відповідні функції — економічну, соціальну, політичну, культурну. Ця класифікація в науковій юридичній літературі отримала назву об'єктна. Функціонування держави в політичній сфері є одним із пріоритетних напрямів державної діяльності, тому що вирішальне значення політичної діяльності та політики взагалі може стати визначальним для подальшого економічного, соціального, культурного розвитку.

Проблема становлення і розвитку сучасної політичної системи, дослідження її сутності, функціональних та структурних ознак є однією із ключових у процесі розбудови правової, соціальної, демократичної держави і громадянського суспільства в Україні. Питанням стосовно цієї проблематики присвячена ціла низка праць. Серед дослідників політологічної і правової науки доцільно відзначити таких науковців, як: В. Андрущенко, І. Гладуняк, В. Горбатенко, В. Журавський, Н. Нижник, В. Опришко, Ф. Рудич, В. Тацій, Ю. Тодика, П. Шляхтун.

Враховуючи позитивні розробки авторів у цій сфері, спробуємо дослідити основні положення та структурні елементи політичної системи суспільства з метою вивчення та розкриття системно-структурних зв'язків політичної системи та функціонування держави в політичній сфері. Незважаючи на численність наукових робіт щодо політичної системи суспільства, на жаль, сучасна юридична доктрина приділяє недостатньо уваги дослідженню політичної функції держави, визначенню її змісту та основних положень.

Термін “політична система” суспільства належить до відносно нових понять, що стали широко використовуватися в суспільних науках тільки в наш час. Необхідність виділення в політичній доктрині категорії “політична система суспільства” зумовлена значним розширенням у ХХ ст. сфери політичних дій державних інститутів, політичних партій, суспільно-політичних організацій, рухів, що пов'язані з боротьбою за політичну владу та її здійснення¹. Короткий історичний екскурс свідчить про соціологічне походження категорії “політична система суспільства”. В науковій літературі щодо розкриття змісту цього терміну розрізняють два підходи: соціологічний та правовий.

З соціологічної точки зору політична система визначається як динамічний механізм, що перетворює імпульси, які йдуть від оточення і від самих політичних структур, в політичні рішення, що формують політичну поведінку та інші громадські позиції.

Життєздатність політичної системи вирішальною мірою залежить від її реагування на зворотний зв'язок. Реакція політичної системи на вимоги, які йдуть від населення, залежить від її характеру. Тоталітарна система ігнорує ці вимоги, авторитарна враховує частково, а демократична — прагне врахувати повністю. Якщо влада індиферентна до вимог членів суспільства і приділяє увагу лише власним потребам, то її рішення і дії ніколи не знайдуть підтримки.

В політологічній та соціологічній літературі визначають два базових набори функцій політичної системи — функції “вводу” і “виводу”. Якщо перші здійснюються переважно неурядовими підсистемами, то другі — прерогатива владних структур.

© Беляєва М.В., 2006

* аспірант Запорізького національного університету

¹ Журавський В.С. Політична система України: проблеми становлення і розвитку. — К., 1999. — С. 12.

До функцій “вводу” належать такі, як політична соціалізація і залучення громадян до участі в політичному житті, артикуляція інтересів різноманітних груп населення; агрегування цих інтересів, тобто перетворення вимог в альтернативи державної політики; політична комунікація — процес передачі інформації і формування переконань, що сприяє налагодженню доброзичливих взаємовідносин між громадянами і урядом.

Функції “виводу” це, насамперед, створення норм-законів, що визначають поведінку громадян у суспільстві. Процес нормотворчості включає ряд етапів: визначення політики і вибір загальної мети; підготовку рішень і конкретних правил для досягнення цілей; застосування вироблених норм-законів; контроль за дотриманням норм-законів. Ці функції здійснюються переважно судовою та законодавчою гілками влади².

Правовий підхід визначає політичну систему як сукупність державних і недержавних соціальних інститутів, які здійснюють владу, управління суспільством, регулюють відносини між громадянами, соціальними та етнічними групами, забезпечують стабільність суспільства, відповідний порядок у ньому³. Цей підхід характеризується тим, що, розглядаючи політичну систему, акцентує увагу саме на політичних інститутах, їх взаємодії.

Важливим компонентом функціонування політичної системи є її структура, тобто внутрішня організація цілісної системи, специфічний спосіб взаємозв'язку і взаємодії складових елементів, що її утворюють. Питання щодо визначення основних складових політичної системи суспільства є досить дискусійним. Політологічна та правова наука розрізняють неоднакову кількість складових цієї категорії. На наш погляд, найбільш повним та ґрунтовним є відображення п'яти основних груп елементів політичної системи суспільства. Такі елементи називаються підсистемами, кожна з яких водночас є й окремою ланкою цього механізму. Отже, відповідно до цих елементів виокремлюються інституціональна, функціональна, регулятивна, комунікативна, ідеологічна підсистеми політичної системи⁴. Крім того, сучасні дослідження щодо політичної системи суспільства дозволяють зробити висновок про виділення додаткової підсистеми політичної системи суспільства — особистісної⁵. Свої тези автори мотивують тим, що у філософському розумінні людина є первинним елементом системи. Порядок функціонування будь-якої системи визначає людина. Політика та людина взаємозалежні, взаємопов'язані категорії. Сучасне цивілізоване суспільство характеризується тим, що політика здійснюється для людей та за допомогою людей.

З метою розкриття змісту політичної системи суспільства перейдемо до загального короткого огляду її підсистем. Так, функціональна підсистема політичної системи знаходить своє вираження у політичному процесі і політичному режимі. У загальному вигляді політичний процес визначається як форма функціонування політичної системи суспільства, яка еволюціонує у просторі і часі⁶. Детальніше його можна охарактеризувати як практичну діяльність суб'єктів політики, яка полягає у збереженні або зміні певної політичної ситуації з метою досягнення відповідного політичного результату. Політичним режимом розуміють як сукупність методів і засобів здійснення політичної влади. Формування політичного режиму залежить від багатьох факторів, серед яких важливе місце мають історичний тип та сутність держави.

² Соціологія: Підручник / За заг. ред. В.П. Андрущенко, М.І. Горлача. — Харків-Київ, 1998. — С. 444.

³ Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку / За ред. Ф.М. Рудича: Навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. — К.: Парламентське вид-во, 2002. — С. 8; Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редколегії) та ін. — К.: Укр. енцикл., 1998. — Т. 4: Н — П. — 2002. — С. 632.

⁴ Политология: Учебник для вузов / Под ред. М.А. Василика. — М.: Юрист, 2001. — С. 203; Шляхтун П.П. Политология (теорія та історія політичної науки): Підручник. — К.: Либідь, 2002. — С. 227-233; Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. — Харків: Консум, 2001. — С. 63.

⁵ Общая теория государства и права. Академический курс в 3-х томах. Изд. 2-е, перераб. и доп. / Отв. ред. М.Н. Марченко. — М.: ИКД “Зерцало-М”, 2002. — Том 1. — С. 502.

⁶ Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю.С. Шемшученко, В.Д. Бабкіна. — К., 1997. — С. 271; Политология: Энциклопедический словарь / Общ. ред. и сост. Ю.И. Аверьянов. — М., 1993. — С. 294.

Складовим елементом політичної системи є регулятивна (або нормативна) підсистема. Цю підсистему утворює сукупність політико-правових норм та інших засобів, за допомогою яких здійснюється регулювання взаємовідносин між суб'єктами політичної системи. Норми — це обов'язкові, загальновизнані правила поведінки, що регулюють діяльність політичної системи та відображають характер політичних відносин.

Комунікативна підсистема політичної системи містить політичні відносини, тобто ті зв'язки між людьми та їх різноманітними спільностями, які складаються у процесі здійснення політичної влади або з її приводу. До цієї підсистеми входять як формалізовані відносини, що ґрунтуються на нормах права і регулюються ними, так і ті неформальні зв'язки, що не закріплені у праві, але відіграють істотну роль у політичному житті⁷. Політичні відносини є різновидом суспільних відносин та виникають в процесі завоювання, утримання, здійснення, використання влади. Вони визначають зміст та характер функціонування політичної системи суспільства.

Важливим структурним компонентом політичної системи суспільства є ідеологічна підсистема, яка складається із сукупності політичних ідей, теорій, концепцій (політична свідомість, політична і правова культура)⁸. Політична свідомість є відображенням політичного буття, насамперед, політичних відносин і інтересів. Політична культура є надзвичайно важливим елементом політичної системи, вона значною мірою впливає на ефективність функціонування, подальший розвиток та вдосконалення політичної системи суспільства. Саме від ціннісних орієнтирів, що вибирає особистість у процесі політичної діяльності залежить ефективність політики, та як наслідок подальше життя держави, суспільства та кожного індивіда взагалі.

Інституціональну підсистему політичної системи суспільства складають політичні інститути, тобто формалізовані явища і процеси політичного життя суспільства, до яких належать як самі політичні установи — держава та її структурні елементи (парламент, уряд тощо), політичні партії, громадсько-політичні організації, органи місцевого самоврядування тощо, так і процеси їх упорядкованого функціонування⁹. На наш погляд, інституціональна підсистема є найбільш вагомим елементом політичної системи суспільства, тому що саме за допомогою політичних інститутів (держави, державних організацій, установ) відбувається вироблення та впровадження певної стратегії політичного розвитку держави, визначення та закріплення політичних і правових норм, формування основних засад політичної та правової культури тощо.

Інституціональна підсистема політичної системи суспільства характеризує політичну організацію суспільства. Політична організація суспільства складається із системи всіх інститутів, організацій, установ, включаючи людей (особистостей), а також механізми керівництва і управління, за допомогою яких здійснюється політична влада¹⁰. Слід відзначити, що питання співвідношення політичної організації суспільства та політичної системи суспільства досить неоднозначно розглядається правовою та політологічною доктриною. Деякі дослідники ототожнюють категорії “політична система суспільства” і “політична організація суспільства”, інші вважають, що політична система суспільства є складовим компонентом політичної організації суспільства. Існує третя точка зору до якої ми приєднуємось. Відповідно до цього підходу політична система суспільства є поняттям більш ширшим ніж політична організація суспільства. Політична організація суспільства, насамперед, розглядає систему суб'єктів політичної системи суспільства, характер і зміст їх діяльності, порядок функціонування. Політична організація суспільства є першоджерелом виникнення усіх найважливіших зв'язків, що виникають у межах політичної системи суспільства.

⁷ Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю.С. Шемшученко, В.Д. Бабкіна. — К., 1997. — С. 232.

⁸ Политология: Учебник для вузов / Под ред. М.А. Василика. — М.: Юристъ, 2001. — С. 203.

⁹ Шляхун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. — К.: Либідь, 2002. — С. 227.

¹⁰ Загальна теорія держави і права: Навч. посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та інші; За ред. В.В. Копейчикова. — Стер. вид. — К.: Юрінком Інтер, 1999. — С. 37.

Під час розгляду політичної системи з точки зору її основного правового аспекту до її структури належать такі компоненти (елементи): правова основа (правові інститути); суб'єкти політичної системи (держава, державні органи); органи самоврядування; політичні партії, інші громадські організації, які тим чи іншим чином впливають на формування політики; власне інститути політичної системи (вибори, референдум)¹¹. Отже, мова йде про інституціональну підсистему політичної системи суспільства як сукупності матеріалізованих явищ, які є основою функціонування держави в політичній сфері.

Науковий аналіз підсистем політичної системи суспільства дає підстави для ствердження, що саме інституціональна підсистема є суб'єктивним засобом реалізації політики держави шляхом створення системи формалізованих політичних інститутів.

Таким чином, можна запропонувати наступне коло суб'єктів, які здійснюють види діяльності щодо реалізації політики держави:

- народ шляхом здійснення народовладдя (ст. 5 Конституції України закріплює принцип демократизму та проголошує, що народ є єдиним джерелом влади та здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Основними формами безпосереднього народовладдя є вибори і референдум);

- органи державної влади (відповідно до ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Держава в особі своїх органів здійснює діяльність щодо реалізації політичної функції);

- органи місцевого самоврядування (Конституція України містить окремий розділ, який присвячений питанням місцевого самоврядування в Україні. Основним суб'єктом місцевого самоврядування є територіальна громада);

- об'єднання громадян, у тому числі політичні партії або громадські організації.

Отже, інституціональна підсистема політичної системи суспільства є підґрунтям щодо визначення основних елементів, які забезпечують функціонування держави в політичній сфері. Вивчення елементного складу політичної організації суспільства є важливим для діяльності держави в політичній сфері тому, що має теоретичне та практичне значення для дослідження ролі та місця політичних інститутів у провадженні політики держави в житті.

Визначення, вдосконалення всіх інституційних елементів політичної системи, створення відповідної правової бази є необхідним для здійснення політичної функції Української держави та сприятиме подальшому розвитку сучасної української державності, ефективній реалізації завдань, що стоять перед державою в політичній сфері.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою конституційного
та трудового права Запорізького національного університету
(протокол № 4 від 24 листопада 2005 року)*

¹¹ Журавський В.С. Політична система України: проблеми становлення і розвитку (правовий аспект). Автореф. дис... к.ю.н. 12.00.01. — Університет внутрішніх справ. — Х., 2000. — С. 8.